

РЕЦЕНЗІЇ

РЕЦЕНЗІЯ НА “ЛЕКСИКОН ПОЛЬСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ АКТИВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ”
Р. ТИМОШУКА, В. СОСНОВСЬКОГО, М. ЯСКОТА, Ю. ГАНОШЕНКА
(ВАРШАВА: KUJV DIGITAL, 2018. 310 с.)

Бей І.

Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

politsovet@gmail.com

Підготовлений змішаним українсько-польським колективом авторів перший двомовний фразеологічний словник має посісти чільне місце на книжковій полиці чи не кожного перекладача. Попри відносно невеликий обсяг фактичного матеріалу (близько 500 фразеологізмів у кожній частині словника) автори змогли достатньою мірою віддзеркалити активну фразеологію обох мов. Варто зазначити, що це – перша прикладна лексикографічна робота, котра зіставляє фразеологію польської та української мов, що побутує в широкому вжитку.

Автори *Лексикона* (Роман Тимошук, Войцек Сосновський, Мацей Павел Яскот та Юрій Ганошенко) – досвідчені науковці, котрі не лише відтворили корпус семантично співвідносних фразеологізмів, що входять до активного вжитку сучасних мовців, але й, вільно апелюючи до досягнень слов'янської лінгвістики, уводять у науковий обіг термін *фразеологічна культура*. При цьому під *культурою* вони розуміють “важливі для самоідентифікації певної спільноти слова-ключі, які характеризують як її відношення до традицій, так і здатність взаємодіяти із сучасним світом” (прим. 2, с. 18). І хоча в тексті передмови поняття *фразеологічна культура* ширше не розкривається, під час презентації словника, що відбулася на філологічному факультеті ЗНУ в лютому 2019 р., Юрій Ганошенко (випускник філологічного факультету ЗНУ, відомий поет і науковець) і Мацей Яскот пояснили значення свого терміна: це певні маркери національної культури й мовної картини світу.

Ключові особливості створення словника також висвітлені в статті [1], котру можна вважати ще однією своєрідною передмовою до *Лексикону*. Тут, зокрема, наводиться огляд сучасної (станом на 2017 р.) польсько-української фразеографії та відзначається, що подібного видання не існує, а отже, *Лексикон* заповнює цю лакуну.

Під “активною фразеологією” автори мають на увазі таку, котра ще не увійшла до реєстрів товстезлих академічних словників, таку, що є в ужитку носіїв мови віком від 15 до 45 років. Ця вибірка не випадкова, адже йдеться про тих, хто має доступ до новітніх засобів комунікації, чії фразеологізми часто мають сленговий характер і хто, власне, є представниками сучасної маскультури.

Добір матеріалів виконувався на підставі анкетування, аналізу мови електронної комунікації, а також публікацій останніх років. При цьому діапазон публікацій максимально широкий – від газетних статей до текстів популярних пісень, рекламних слоганів та титрів до художніх фільмів чи серіалів (з українських серіалів автори обрали “Коли ми вдома” та “Леся + Рома”). І хоча молодіжна лексика неодноразово ставала предметом досліджень лексикографів, фразеології молоді, зокрема “апгрейду” фразеологізмів, коли один з компонентів модернізується (*бути в ажурі / бути в шоколаді*), уваги приділяється недостатньо. Цю ситуацію спробували виправити укладачі *Лексикона*.

Одним із критеріїв відбору стала частотність вживання фразеологізму: на презентації *Лексикона* автори повідомили, що встановили нижній поріг на рівні 10 % користувачів. При цьому до реєстру не були включені фразеологічні інтернаціоналізми (переважно міфологічного чи біблійного походження), на кшталт “манна небесна”, “ахіллесова п'ята”, за винятком тих, що продовжують активно функціонувати у живому мовленні.

Узагальнюючи критерії відбору, можемо сказати, що, оскільки фразеологізм не має ще усталеного визначення, укладачі вживають цей термін стосовно виразу, значення котрого не складається зі значення його частин, тобто коли сума не дорівнює доданкам. Фразеологізми в *Лексиконі* – це всі відтворювальні одиниці, для яких характерними є сталі семантико-синтаксичні зв'язки їх компонентів.

Хоча в академічному середовищі панує думка, ніби укладання словників – це ненаукова і нетворча робота, котру нібито можна алгоритмізувати просто за частотністю вживання, власна практика роботи перекладачем засвідчує, що такий потужний інструмент, як *Лексикон*, є значним досягненням, яке спростить перекладацьку роботу. Адже на пошук відповідника для фразеологізму, навіть якщо його значення цілком зрозуміле в мові оригіналу, витрачається дуже багато часу та інтелектуальних зусиль. У добу повсюдного доступу до інтернету знайти будь-який фразеологізм у контексті можна за кілька секунд, але на пошук відповідника можна витратити значно більше часу.

Деякі словосполучення, обрані укладачами *Лексикона*, важко назвати фразеологізмами, напр., № 275 (тут і нижче приклади наведені з українсько-польської частини словника) “на автопілоті”. Здається, йдеться про ще одне, сучасне значення слова “автопілот”, котре можна було б включити у звичайний, нефразеологічний словник навіть не як сталий вираз, оскільки його значення достатньо прозоре; але і тут, і в аналогічних випадках досвідчений перекладач підтримає укладачів, адже якісний переклад має передавати не лише зміст тексту, а і його експресивне забарвлення та підтексти. Саме таким є польський переклад цього словосполучення: “na szuja”.

Утім, попри виголошені авторами принципи, деякі фразеологічні інтернаціоналізми потрапили до реєстру: наприклад № 391 “почувати себе як риба у воді” (“roszczyć się / czuć się jak ryba w wodzie”) чи № 479 “ходяча енциклопедія” (“chodząca encyklopedia”). При перекладі подібних інтернаціоналізмів, здавалося б, перекладач без жодних зусиль міг би згадати аналог, проте лише перекладаючи з іноземної мови рідною. При перекладі у зворотному напрямку, особливо перекладачам-початківцям, важко позбутися сумнівів, чи існує настільки подібний вираз у тій іноземній мові, котрою здійснюється переклад. А *Лексикон* допомагає швидко відповісти на такі питання.

Особливої уваги заслуговує “формула фразеологізму”, яка розкриває значення, або, як називають її укладачі цього словника, “універсальна дефініційна модель”, котра передає значення фразеологізму стилістично нейтральною мовою. На відміну від інших фразеологічних словників, у *Лексиконі* вживато звороти “про когось, хто...”, “тоді, коли...”, “про когось, хто...”. Якщо зазвичай у подібних словниках для пояснення значення фразеологізму застосовується опис із використанням інфінітива (наприклад, фразеологізм № 200 “робити з мухи слона” пояснюється так: “приписувати чомусь незначному велике значення, дуже перебільшувати значення чогось”), у *Лексиконі* використовується формула “тоді, коли хтось перебільшує проблеми”.

Саме така формула перекладається польською мовою “wtedy, gdy ktoś wyolbrzymia problemy”, і потім до неї підбирається відповідний фразеологізм: “robić z igły widły”. Тобто тут використовується така схема: 1) фразеологізм першою мовою; 2) “універсальна дефініційна модель” першою мовою, що розкриває значення фразеологізму; 3) “універсальна дефініційна модель” другою мовою, котра є максимально точним перекладом моделі першою мовою; 4) відповідний фразеологізм (за наявності) або описовий еквівалент; 5) ілюстративні приклади обома мовами. В інших словниках застосована інша схема: 1) фразеологізм першою мовою; 2) пояснення другою мовою; 3) відповідний фразеологізм другою мовою, що наводиться для порівняння (за наявності); 5) ілюстративний матеріал першою мовою. За такою схемою побудований, приміром, “Сербохорватско-русский фразеологический словарь” [2].

Хоча структура словникової статті, запропонована в *Лексиконі*, видається громіздкою, вона спрощує користування словником, адже відразу можна побачити, які конотативні особливості фразеологізму акцентуються.

Друга перевага такої побудови словника полягає в тому, що через використання “універсальної дефініційної моделі” укладання словників перетворюється на певний мовний (чи лексикографічний) конструктор: 1) складання такої моделі легко алгоритмізується; 2) це дозволяє створити реєстр фразеологізмів із поясненнями через її використання для кожної з мов; 3) через порівняння уніфікованих моделей для кожної пари мов знайти відповідні фразеологізми.

І третя перевага подібної побудови – це те, що словник легко “обернути” (це, власне, і показали укладачі *Лексикона*).

Оскільки не завжди легко визначити, яке слово є ключовим у фразеологізмі, на допомогу користувачеві укладачі додали для кожної частини індекс слів, де вказані номери фразеологізмів.

Загалом, автори не лише заповнили прогалину в українсько-польській і польсько-українській лексикографії, а винайшли принципово новий спосіб укладання фразеологічних словників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тимошук Р. П., Сосновський В. Нові підходи до створення сучасних фразеологічних словників (на матеріалі “Лексикона польської та української активної фразеології”). *Мовознавство*. 2017. № 2. С. 69-77.
2. Трофимкина О. И. Сербохорватско-русский фразеологический словарь. Москва : Восток-Запад, 2005. 229 с.